

MAS-projekt: Galtströms bruk.

Bakgrund och syfte

Marinarkeologiska sällskapet har under ett flertal år arrangerat undersökningar av historiskt intressanta platser. Dessa MAS-projekt har som syfte att sällskapets medlemmar skall få träffas, få utöva sitt gemensamma intresse och utbyta erfarenheter. En viktig vinst är också att upplysa och skapa intresse för de maritima lämningarna bland en större allmänhet. De skeppsvrak, kajkonstruktioner, barlastplatser, lösfynd etc. som finns på botten är en viktig del av kontexten i industrisamhällets kulturarv, där logistiken, i än större grad än idag, gick vattenvägen. Ett bra hamnläge var en av förutsättningarna när en plats valdes för nyanläggande av en industri. Galtströms bruk är en mycket fin plats att bedriva ett sådant projekt av denna typ.

Historik

Galtströms järnbruk anlades redan 1673 och var i drift ända till 1916, då en strejk gjorde att driften stoppades. Två år efter lades även verksamheten vid sågen ner. 1721 brändes större delen av bruket av ryssarna, men byggdes upp igen. Det finns indikationer på att det tidigt fanns en vattensåg längre upp utefter Armsjöån, som var i drift innan järnbruket anlades. Det är möjligt att det äldre hamnläget i Prästviken redan då var etablerat och känt. Idag är den välbevarade bruksmiljön förklarad som byggnadsminne som ägs och förvaltas av Svenska Cellulosa Aktiebolaget SCA.

Karta över bruket upprättad 1748. Foto: SCA:s arkiv.

Kunskapsläget

Vår kännedom om de maritima lämningarna är dåligt, inte bara på denna plats utan i allmänhet. Inventeringar av kulturhistoriska lämningar på land har systematiskt gjorts ett flertal gånger, medans vi idag bara knapphändigt vet vad som döljer sig på botten. De fåtal vrak inom Västernorrlands län som inrapporterats till Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet har gjorts av fiskare och sportdykare. "Upptäckarpotentialen" av hittills okända lämningar under vatten är alltså hög och det är viktigt att känna till dessa för att bättre kunna förstå det maritima kulturlandskapet.

Dykningar vid Galtströms bruk har under åren gjorts av enskilda sportdykare och vi vet att det här finns kajkonstruktioner, ankare och både skrovhela och sönderslagna vrak. Ingen organiserad systematisk genomsökning har dock gjorts. Även i de skrivna källorna omnämns skeppsförlisningar vid Galtström, som t.ex. skonaren Terra Nova, hemmahörande i Nyland, som den 5 juli 1854 gick på grund i bukten till Galtströms bruk och sönder slog botten.

Några av vraken vid Lill-Lubban, våren 2008. Foto: Lennarth Högberg

Genomförande och organisation

MAS (Marinarkeologiska sällskapet) kommer 2009 och 2010, under ett antal helger, driva detta projekt i samarbete med Sundsvalls Sportdykarklubb Lagun och Härnösand Dykarklubb Botten. Ett nära samarbetet med Sundsvalls museum och Länsstyrelsen i Västernorrland, samt berörda markägare, är önskvärt och mycket viktig för att skapa förutsättningar för att detta projekt skall komma i stånd. Deltagarnas uppgift är att, efter det de tilldelats undersökningsområde, inventera, positionera och dokumentera. Det senare kan göras som en berättande beskrivning baserat på mätningar kompletterat med skiss, samt med foto och film. En sammanställning resulterar senare i en rapport.

Mål och förväntat resultat

Lite drygt 240 år av industriell verksamhet på land borde rimligtvis sätta sina spår även när det gäller lämningar i vattnet och i nära anslutning till kustlinjen. Under åren har tusentals fartyg anlöpt hamnarna för att lämna malm och för att ta med smidesjärn, främst ämnat till export. Eftersom vi redan innan start har indikation på att ett flertal lämningstyper finns inom området, kommer det förhoppningsvis bidra till större förståelse av äldre tiders logistik kring bruket.

Resultatet efter genomförd undersökning kan, förutom publicering i *Marinarkeologisk tidskrift* och i *Svenska Sportdykarförbundets tidning Sportdykaren*, generera i föreläsningkvällar för intresserade. Även SCA, som är Galtströms bruks förvaltare, samt Sundsvalls museum och Länsstyrelsen i Västernorrland kommer att informeras.

Vid Axmars bruk i Gävleborgs län har en liknande inventering gjorts. Den är på väg att resultera i en guide över brukets vattenområde för t.ex. snorklare och kanotister. Med en informationstavla och inplastade kartor "tillgängliggörs" vårt kulturarv på ett nytt sätt då många av lämningarna ligger i eller strax under vattenytan. Ett liknande tillvägagångssätt skulle kunna göras här i Galtström.

Efter att deltagarna under detta MAS-projekt fått prova på olika sök- och dokumentationsmetoder är säkert många intresserade och mogna på att prova på nya utmaningar. Det finns många liknande industrimiljöer utefter vår kust där lämningarna på land är väl kända, medans det intilliggande vattenområdet är utforskat och säkerligen döljer en hel del anonyma lämningar - en lämplig uppgift för Marinarkeologiska sällskapets medlemmar.

För Marinarkeologiska sällskapet

Ordförande Lennarth Högberg

För kontakt: 070-267 43 52 eller dykfoto@telia.com